

HISTÒRIA

Marques de picapedrer a la basílica de Castelló d'Empúries

Per Salvador Famoso Arnau^(*)

Resum

La vila de Castelló manifestà, al llarg dels segles XI al XIV, un important volum de treball constructiu; la raó es troba en el procés de trasllat i consolidació de la capitalitat comtal. Aquesta situació impulsà obres de nova planta, ja sigui d'edificis civils com religiosos, ponts, muralles, església i convents. Això féu que s'instal·lessin a la població grups itinerants de gent del món de la construcció: mestres d'obra, picapedres, fusters, etc. En aquesta època, els picapedres gaudien d'un cert relleu social i la seva marca o signe lapidari era reconeguda. L'estudi gliptogràfic d'aquestes marques centra la investigació d'aquest treball.

Paraules clau

Picapedres, marques lapidàries, basílica de Santa Maria

Abstract

The town of Castelló d'Empúries manifested an important volume of construction work from the eleventh to the fourteenth centuries; the reason was the process of relocation and consolidation of the county capital. This situation encouraged new construction works, both civil and religious buildings such as bridges, walls, a church and convents. Therefore, itinerant groups of people from the world of construction settled here: contractors, stone masons, carpenters, etc. At the time, stone masons enjoyed a certain social recognition and their personal symbols or lapidary markers were well known. This study focuses on these gliptogràfic symbols.

Keywords

Stone masons, lapidary markers, basilica of Santa Maria

Recepció: 06/06/2016 • Acceptació: 01/09/2016

* Mestre d'obres i coneixedor del patrimoni arqueològic de Castelló d'Empúries.

DOI: 10.2436/20.8010.01.210

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 47 (2016)
Salvador Famoso Arnau

L'estudi que es presenta pretén ser un treball de recopilació exhaustiva de les marques de picapedrer que es conserven a les parets, murs, pilars i altres paraments de la basílica de Santa Maria de Castelló d'Empúries.⁽¹⁾ El nostre interès va destinat a intentar conèixer i interpretar aquests signes, que van tenir la seva esplendor durant l'edat mitjana. S'han descartat altres marques personals o familiars, que podem veure també a l'edifici, que corresponen als donants de deixes a l'obra de la basílica, destinades a pagar, per exemple, la construcció de les capelles laterals; algunes les veiem en les peanyes dels apòstols que es troben a la majestuosa portalada. Aquests donants els coneixem per l'epigrafia que es representa a les tombes o per l'escut familiar esculpit a la clau de la volta de les capelles.

Ens hem centrat en la basílica, ja que les seves pedres han restat inamovibles des del moment de la construcció i corresponen a un conjunt destacat i cronològicament tancat. També podrien haver resultat vàlides les de la Casa Gran, un tram del pont Vell, una part de la Cúria-Presó o el portal de la Gallarda; no obstant haver recollit els senyals esculpits en aquests edificis no els descriuré en aquest treball. He descartat també altres edificis medievals de la vila, tant religiosos com civils o militars, a causa de les reedificacions o reparacions que han tingut al llarg del temps, fet que ha provocat que en aquestes s'hagin aprofitat carreus d'altres edificacions anteriors.⁽²⁾

Les marques fetes a la pedra són d'una antiguitat remota. Ja a l'antic Egipte se n'han trobat d'aquest tipus; també en altres civilitzacions, com Mesopotàmia o Grècia. Més tard, l'imperi romà també les incorpora, de manera més eloqüent, a les seves obres, ja sigui com a signes personals o de situació. Aquests marques les aplicaven els *lapicida*, que tenien per ofici tallar les pedres que s'utilitzaven per a l'edificació.

1. No he pogut incloure en el treball aquelles marques que es troben a molta alçada o tapades pel mobiliari litúrgic existent, especialment als altars.

2. Miquel Teixidor ja va fer un recull d'aquestes marques, publicades en el butlletí del Grup Cultural Comtat d'Empúries, *El Salner*, l'any 1997 (Teixidor, 1997: 67-75).

EL SIGNIFICAT DE LES MARQUES

Els signes lapidaris formen part d'una epigrafia de difícil interpretació. Alguns investigadors n'han donat diverses versions, que no deixen de ser hipòtesis més o menys raonades. La versió més generalitzada és la que sosté que es tractaria de la firma del picapedrer que havia executat el treball. També hi ha qui creu que serien marques per a cobrar la feina feta. És molt possible que un treball a escarada o a preu fet es resolgués amb la marca del mestre, que actuaria també com a cap d'un grup, generalment, de pocs picapedres. Aquesta marca permetria al procurador de l'obra identificar el treball acabat i certificar, si s'escau, el seu pagament. Al respecte, considero que en la major part de paraments del nostre estudi es fa molt difícil donar suport a aquesta hipòtesi, atès que les marques es presenten força agrupades i, a més, de diferent signe. Crec, però, que podrien ser d'aquest tipus la que es troba en el pont Vell de Castelló, amb forma de X ajaguda (Fig. 1.8), o la marca que hi ha en el mur exterior de la basílica, en forma de triangle (Fig. 1.27; Fig. 1.4), entre la porta dels Capellans i l'escala del Rellotge.

És molt probable que els signes lapidaris fossin un llenguatge de l'època, influenciat per la religió dels gremis. L'exemple més clar en podria ser la creu (Fig. 1.7), que es troba molt present a la basílica castellanina, on és la marca més representativa. La trobem gravada en 154 pedres, en format gran (10 cm per 10 cm), i en 22, en format més petit (5 cm per 5 cm). També es podria interpretar en aquest sentit el bàcul (Fig. 1.33), que el trobem representat 33 vegades. També hi podríem identificar com a símbols gremials alguns signes monogràfics i lletres, que hi són de forma abundant, amb un total de 274 marques (Fig. 1.3, 1.10, 1.13, 1.16 1.18 i 1.23). No obstant això, s'ha considerat que quan els picapedrers adopten símbols d'aquests tipus com a firma, aquests van perdre el seu simbolisme per a convertir-se en simples marques identificadores (Ferrer 1976).

Algunes marques també s'han interpretat com a referències al nom del mestre picapedrer. Se'n coneixen, per exemple, al castell de Loarre (Osca), on es repeteix en moltes pedres la lletra inicial S, que en una es troba desenvolupada com a *Sancius*. Un altre exemple es coneix a San Martín de Uncastillo (Saragossa) amb la G de *Garsia*, o a Santiago de Agüero (Osca) amb l'A d'*Anoll* (Martínez, 1994: 33-34, 37). A la basílica, hi trobem 5 marques que podrien fer referència a mestres d'obra i, per ofici, també al mestre picapedrer. Es tracta de les lletres S, A i P; també hi inclouria la marca que representa un bàcul amb la lletra A (Fig. 1.37, 1.44, 1.45 i 1.46).

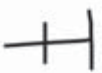

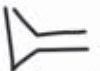

 1	 2	 3	 4	 5		
 6	 7	 8				
 9	 10	 11	 12	 13		
 14	 15	 16	 17	 18		
 19	 20	 21	 22	 23	 24	 25
 26	 27	 28	 29	 30	 31	 32
 33	 34	 35	 36	 37		
 38	 39	 40	 41	 42	 43	
 44	 45	 46				

Figura 1. Tipologia de les marques trobades a la basílica castellanina.

Les marques de construcció agrupen, també, un interessant ventall de situacions com, per exemple, les que indiquen la procedència de la pedrera. D'aquestes s'ha dit que tenien la funció no només d'identificar-ne l'origen sinó també el volum de producció, o, fins i tot, la posició tel·lúrica en què havia de quedar col·locada la pedra –algunes eren marques fetes amb algun tipus de pintura, possiblement mangra⁽³⁾–. A les pedreres o tallers, generalment, s'encarregaven partides concloses de pedra per a fer una feina determinada, tot i que també es tenien a l'abast les pedres en dipòsit –generalment carreus i blocs escairats per a les cantonades–. Al respecte d'aquestes marques de construcció, algunes podien correspondre a grups ben estructurats de treball, en els quals també s'inclourien paletes i fusters, ja que en el segle XIV el sistema gremial havia englobat els dos oficis en un mateix gremi. Aquest fet comportarà moltes discrepàncies i competències deslleials entre el treball de picapedrers i fusters, ja que uns acapararan el dels altres.⁽⁴⁾

Si hem de donar una cronologia a aquests signes medievals dins l'arquitectura hispana, aquesta s'ha establert entre els segles XI i XV. A Castelló d'Empúries, creiem que es poden documentar des del segle XIII –campanar i capçalera de l'església, i al pont Vell–, i s'estenen durant tot el XIV i part del XV en la major part d'edificis gòtics. Durant aquests segles, el volum de construcció fou realment impressionant; és quan es fa la basílica, el pont Vell, la Llotja, la Cúria-Presó, els convents dels mercedaris, franciscans, clarisses i dominicans, les muralles amb els seus portals, etc. La població acapara en aquests segles una gran concentració d'artesans i gremis. Per aquest motiu grups itinerants de picapedrers, paletes, fusters, ferrers i pintors, entre altres, hi van a cercar feina i aporten tècniques noves que enriquiran el mestratge dels nostres picapedres. No obstant això, alguns secrets d'ofici no es revelaran així com així, per tal de formar part d'un jurament fet al moment d'entrar en el gremi.

Algunes marques s'han considerat també identificaves de pertinença a un gremi determinat, com una manera de donar-se a conèixer, una mena de

3. Pintura que es feia amb òxid de ferro vermell terrós, que es va fer servir fins a mitjan segle passat.

4. L'any 1470 s'estableix que els picapedrers no podien fer obres a base de fusta si abans no passaven l'examen pertinent de mestre fuster. A Girona, els pabordes es veuen obligats a senyalar la feina d'uns i d'altres i prohibeixen als fusters "*usar de offici de mestre de cases ço es de paleta*"; i als picapedrers i mestres de cases els prohibeixen treballar la fusta excepte per a posar bigues o cabirons als teulats (Domènec 2001).

MARCA	NÚM.	EXTERIOR	INTERIOR	TOTAL	MARCA	NÚM.	EXTERIOR	INTERIOR	TOTAL
	7	130	24	154		3	1	1	2
	23	60	26	86		4	1	1	2
	26	18	66	84		17	1	1	2
	27	61	19	80		19		2	2
	8	19	37	56		22		2	2
	16	20	30	50		25	1	1	2
	14	20	15	35		29	1	1	2
	13	7	26	33		39		2	2
	33	20	13	33		40		2	2
	9	6	19	25		45		2	2
	6	9	13	22		46		2	2
	10	4	6	10		5	1		1
	1		9	9		20		1	1
	18	2	7	9		21		1	1
	2	2	6	8		24		1	1
	30	1	7	8		28	1		1
	44	3	3	6		32		1	1
	11		4	4		34	1		1
	12	4		4		37		1	1
	15	2	2	4		38		1	1
	31		4	4		41		1	1
	35	1	3	4		42		1	1
	36		3	3		43		1	1

Figura 2. Quantificació del nombre de marques dels diferents tipus.

signatura per a reconèixer qui havia fet aquell treball o aquelles pedres picades. Es tractava de marques adoptades per continuïsmo familiar, tot i que també n'hi podem trobar de noves, que podien correspondre al mestre

o al grup o taller. Vindria a ser una manera de donar a conèixer a la gent que contemplava l'obra quin mestre, picapedrer o grup hi havia participat. Aquesta signatura utilitzada a la pedra quedava registrada en els llibres de l'obra amb els mateixos signes. L'exemple més clar es troba en els llibres d'obra i fàbrica de la catedral de Toledo de l'any 1463, que es conserven a l'arxiu de la catedral, en els quals es reproduïen aquestes marques de forma idèntica.

Les pedres marcades per aquests professionals funcionarien com un reclam de cara a nous treballs, una mena de carta de presentació per a la feina d'aquells moments, com era el cas de la construcció de catedrals. A Girona, en el mur del costat esquerre del carrer que puja a la catedral, s'han identificat més de 100 marques de picapedrer, moltes d'elles repetides. Aquest detall fa pensar que el que es pretenia amb aquesta exposició era que els que anaven a la catedral coneguessin els mestres i els treballadors que havien intervingut en aquesta magnífica obra, un cartell representatiu que els podia donar prestigi i feina.

Dins aquesta línia de marques gremials, ja hem apuntat que podien ser hereditàries, passar de pares a fills i, fins i tot, a néts, tot i que amb variacions per tal d'evitar duplicitats. Segons l'historiador José A. Ferrer Benimeli (Ferrer, 1976), els membres d'una associació arqueològica del Regne Unit van descobrir que un dels paletes novells de la catedral de Canterbury tenia una marca que ja havia estat del seu pare i, abans d'ell, de l'avi, el qual l'havia rebut de la lògia maçònica. També fa referència al cas d'un picapedrer que posseïa una marca semblant a una ja establerta dins la lògia, fet que l'obligava a demanar-ne una de nova. No obstant això, quan ell mateix anava a cercar feina a un altre lloc recuperava la seva marca original.

A Castelló d'Empúries, podríem identificar algunes marques de tipus familiar, de continuïsmen dins l'ofici. Un exemple seria la que té forma d'angle de 90° (Fig. 1.9), de la qual en derivaria una altra amb una línia més allargada per un costat (Fig. 1.10) i també una altra amb una línia menys allargada per l'altre costat, com si volgués iniciar una U (Fig. 1.11). Posteriorment, i després d'aquestes dues variacions, es convertiria en una U d'angles rectes (Fig. 1.13). Un altre exemple podria ser la marca amb forma de bàcul, a la qual posteriorment s'hi creuaria una línia i, després, dues. Més tard, aquesta marca es resoldria amb una línia creuada, igual que en el segon cas, i una altra al final del bàcul (Fig. 1.33, 1.34, 1.35 i 1.36). Finalment, he trobat una marca en la qual es veu el bàcul i la lletra A integrada (Fig. 1.37); aquesta última crec que correspondria al grau de mestre.

LES MARQUES D'OBRA

Dins d'aquest grup trobem les marques que corresponen a les indicacions del lloc o emplaçament que calia donar a les pedres dins l'obra, quan aquestes tenien una posició o un sentit únic, en relació amb altres ja posades o per posar. Aquestes per exemple, eren les que s'indicaven en un arc o una portalada, a la part interior de les pedres, normalment dues per a cadascuna a fi de donar més exactitud a la col·locació. Les marques d'assentament, que servien, de fet, per a facilitar el muntatge ordenat dels blocs de pedra, es feien amb xifres o lletres de disseny senzill, i sovint amb algun tipus de pintura. Les podem considerar com un procés més dins l'estereotomia de la pedra, i ja les utilitzaven els picapedres romans. En són un exemple les pedres trobades fa més de cent anys a les excavacions al cementiri de Montjuïc de Barcelona, a la part superior de les quals, on hi ha la caixa de la grípia o castanyola, s'hi poden veure els epígrafs Q.IV, QV, QVII, que quedaven amagats un cop posades les pedres (Puig i Cadafalch, Falguera i Goday, 1907: 162-163). Altres exemples similars es reproduïxen en edificis romans de Segobriga (Cuenca), Emerita Augusta (Badajoz) o Ponte do Burgo (Pontevedra), entre altres.

Al respecte d'aquest tema, en l'últim terç del segle XIII i ja ben entrat en el XIV, veiem algun document que fa referència a contractes, fets a la pedrera o als pedrers, sobre partides de pedra anomenades de fil: "*solvi Jachme Bassa per XVIII palms de peres de fill a rao de VII d. Lo palm*" (Sandrine, 2004: 120). Es tractava de pedres escairades, totes d'una mateixa alçada, que corresponien a una mateixa filada; la llargada no tenia perquè ser igual en totes i, de fet, no era mai coincident amb les de la filada anterior. L'alçada la determinava la pedra que formava la cantonada d'un mur o la dovella d'una arcada, per exemple. A partir d'aquesta referència, els picapedres que laboraven les filades que venien a continuació, una darrere l'altra –sovint exposades al mateix terra–, les marcaven a la part superior de la pedra. Les filades següents es marcaven amb un signe diferent.

Aquest detall l'he constatat a la restes del pont Vell de Castelló, en el punt d'una arcada original que conserva dos trencaigües i dos esperons, que no s'ha alterat amb el temps. A la volta de l'arcada, hi podem comptar 67 filades de 7 pedres per filada, la qual cosa ens dona un total de 469 unitats. En tot aquest treball només s'hi troba una marca, que considero que seria del mestre picapedrer, amb forma d'X. Podria ser un exemple d'un

contracte de treball a escarada o preu fet, encarregat a un mateix mestre.⁽⁵⁾ Aquesta marca és la mateixa que es troba en la primera fase constructiva de la basílica, en el campanar i en els murs interiors i exteriors de la capçalera, just fins a arribar a les dues portes que donen als carrers dels Capellans i Carbonar. En aquestes parts, he localitzat un total de 19 marques a l'exterior i 37 marques a l'interior, amb la forma d'X ajaguda (Fig. 1.8).

A la pedrera, com he indicat més amunt, també s'esculpien les marques d'assemblatge de les pedres. Avui encara en queden restes d'aquestes en un pilar de la basílica. Semblarien fetes amb una mena de burí, amb un traç de major qualitat que les marques rutinàries dels picapedres, i pintades amb un tipus de pintura ocre que ressaltava la figura esculpida. Des dels 2,5 m d'alçada i fins a la coronació del pilar, hi veiem les següents marques: I, II, III, IIII, V, Iv, IIv, IIIv i IIIIv. La meua hipòtesi és que aquestes correspondrien a un patró, establert a la pedrera o a la llotja, una mena de plantilla física per a tallar una pedra a imatge de la marcada. He pogut prendre mida de l'alçada de les pedres i he comprovat que les dues de la marca IIv tenen la mateixa alçada, 35 cm, també les dues de la marca III, 38 cm. La resta de marques no es troben repetides i, quant a les mides, hi ha una diferència entre elles d'uns 12 cm, això és entre la més petita i la més alta. Les pedres de la mateixa marca no només tenen la mateixa alçada, sinó també el mateix radi i, unides, completen una peça del fust, que és de forma circular. He observat que aquests patrons es reproduïen en els pilars propers; malgrat que les pedres siguin de diferents alçades, en els pilars les trobem totes col·locades en els mateixos nivells. El fet que les pedres marcades, a les quals m'he referit, servissin de patró, explicaria que les trobem en el darrer pilar construït de la basílica, i que s'hi haurien col·locat un cop havien deixat de fer aquesta funció.

En el conjunt de columnes de la basílica, he comptabilitzat un total de 308 alçats o filades, cadascuna formada per dues unitats que, casades, formen la circumferència. En conseqüència, estaríem davant d'un total de 616 pedres. Sabem que els dos blocs que formaven un alçat era el que traguava un carro per dia des de la pedrera de Vilamacolum a Castelló.⁽⁶⁾

5. Les pedres, abans de ser transportades a l'obra, eren revisades pel mestre d'obres o per un encarregat nomenat per ell per tal que les examinés i les marqués amb les seves inicials. Un exemple tardà el trobem l'any 1752 a la pedrera d'en Serra d'Avinyonet, en la qual Romualdo Vilar, mestre d'obres de Figueres, tenia l'obligació de triar la pedra per a les obres de l'església de Borrassa (Serna i Serra, 2001: 312-323).

6. Segons treball inèdit de Miquel Pujol. S'entén que altres tragines serien de més o menys pedres en funció de la seva alçada que era la que determinava el pes a portar.

Aquesta tragina era d'uns 1.450 kg, és a dir, 1 m³ de pedra, aproximadament. Darrerament, J.M. Gironella m'ha facilitat un document relatiu a aquest mateix tema. Es tracta d'una àpoca, del 18 d'abril de 1416, atorgada per Pere Bofill, picapedrer de Castelló, i Antoni Julià, carreter del mateix lloc, a Joan i Pere Borrassà, marmessors de Caterina, vídua de Pere Joli, amb motiu del pagament de dues quantitats: 154 sous a Pere Bofill per a 7 pedres dites a mitges llunes que ha picat per un nou pilar de l'església, a raó de 22 sous cadascuna; i 31 sous i 6 diners a Antoni Julià per a tres carretades des de la pedrera de Vilamacolum.⁽⁷⁾ Pel document se sobreentén que les pedres ja havien estat picades a la pedrera de Vilamacolum, no a la llotja de Castelló –taller que es trobava al costat nord de l'obra–, i s'indica que eren tallades a mitges llunes, és a dir, treballades formant mitja circumferència. Podem deduir que les 7 pedres serien totes de la mateixa alçada, o molt similar, ja que Pere Bofill cobra el mateix pel treball de cadascuna. Si l'habitual a l'època, com expressa el mateix Gironella, era cobrar 3 o 4 sous per dia treballat, hem de considerar que el treball correspondria, aproximadament, a una setmana. Fins i tot podem apuntar la hipòtesi que el pilar al qual es refereix el document fos el primer entrant per l'esquerra, atès que en una pedra d'aquest hi trobem esculpida una marca amb la lletra P, que bé podria ser la firma del picapedrer Pere Bofill. També ho podríem defensar per la cronologia del document, dins del primer terç del segle xv, temps en què ja s'apropa la finalització de l'estructura.

EMPLAÇAMENT DE LES MARQUES DE LA BASÍLICA

En el conjunt de l'edifici, he comptabilitzat un total de 765 marques de picapedrer. Com ja he comentat, però, el número d'aquestes és superior, atès que m'ha estat impossible accedir a tots els murs, ja sigui de l'exterior com de l'interior. D'entrada, cal dir que la quasi totalitat de les marques estudiades es troben entre la capçalera de l'església i les dues portes laterals, al nord i sud, la del carrer dels Capellans i la del carrer Carbonar, respectivament, part que considero que coincideix amb la primera fase constructiva de l'edifici. A partir de les dues portes esmentades, les marques no sumen ni una dotzena. És possible que els models de treball canviessin en aquesta darrera fase constructiva i que aquest fos el motiu pel

7. Arxiu Històric de Girona (AHG), *Fons notarial de Castelló*, vol. 506.

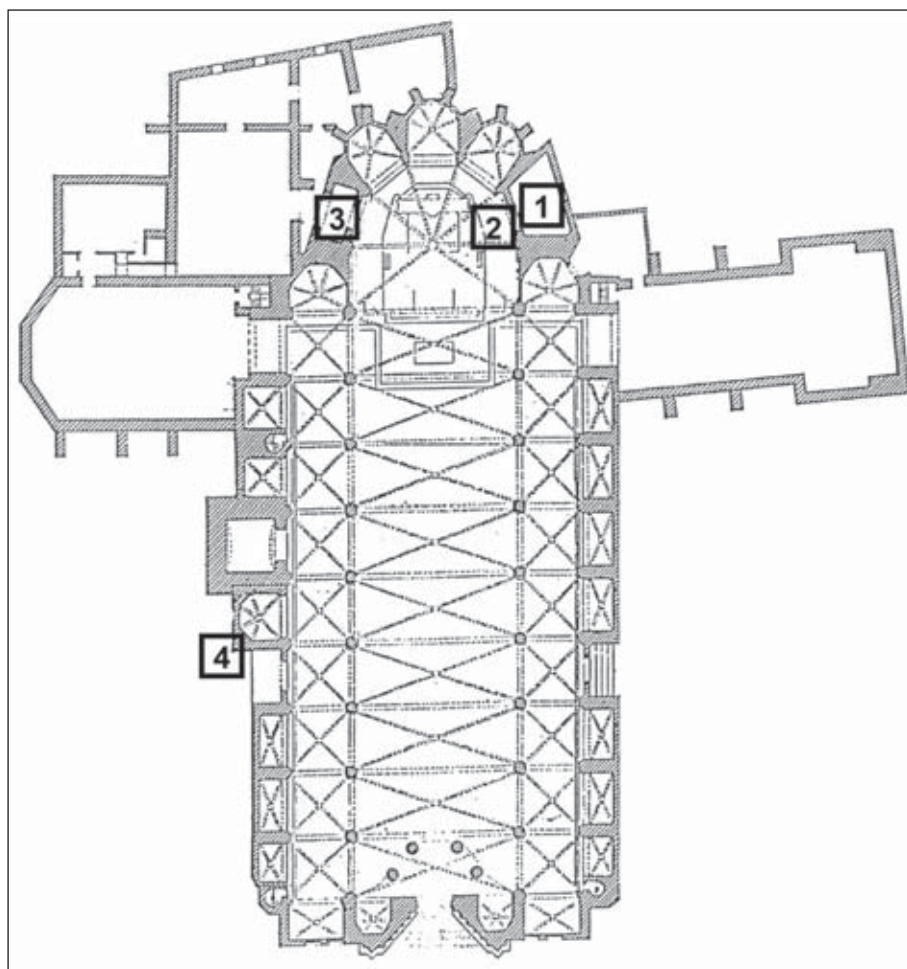

Figura 3. Planta de l'església amb la localització del grups de marques identificats.

qual no hi veiem els signes que foren tan significatius en la primera fase, tant pel mestre com pels grups de treball o pel mateix picapedrer. Reforça aquesta hipòtesi el fet que les poques marques que es troben en aquest indret són en els laterals de les capelles, concretament en la part que correspon als contraforts, construïts abans que els murs exteriors de tancament d'aquestes. Encara més, he observat que la façana nord

d'aquesta part, entre porta del carrer dels Capellans i l'últim contrafort abans de l'escala del rellotge, és una obra feta en un mateix moment, com un sol bloc, és a dir, que contraforts i mur exterior són d'una mateixa fàbrica. Crec, també, que aquest mur exterior s'hauria construït abans que el de la façana de migdia. Seria per aquestes raons constructives que hi trobaríem 3 marques, 2 a la part interior i 1 d'igual a l'exterior. Es tracta de les marques en forma de triangle i de F, que també trobem a la primera fase constructiva (Fig. 1.12 i 1.27). La primera és una marca geomètrica molt representada a la basílica, ja que la trobem 80 cops, mentre que la F, 6 vegades. La primera podria representar el grup, mentre que la F el mestre que va acceptar i aixecar aquest parament a escarada, de forma similar al que ja hem explicat en el cas de l'arcada del pont Vell.

A partir d'aquí aniré descrivint diferents grups de marques que es presenten en paraments del primer període constructiu, alguns amb gran diversitat de signes, concentrades en llocs molt puntuals. El primer grup important el trobem en l'àmbit de la sagristia vella, on veiem, agrupades, un total de 26 marques (Fig. 3, grup 1). En les quatre parets que la formen, hi trobo 18 marques iguals, amb un dibuix semblant a una N invertida o tombada, 2 amb la forma de la creu, 2 de l'angle recte, 1 altra d'igual però amb un costat allargat, 1 amb forma de S allargada –que dedueixo que és una marca del mestre–, 2 que formen una V i, finalment, 1 altra amb una sola línia (Fig. 1.1, 1.7, 1.9, 1.10, 1.26 i 1.44). Aquestes marques es localitzen a una alçada entre 0,60 m i 4 m. Totes elles estan fetes amb una escarpa fina, d'1 cm, i les pedres on es troben estan acabades amb un tallant.

En el parament de paret que tanca l'absis i que dóna entrada a la sagristia vella, es repeteix aquesta eferescència de marques, atès que en aquest frontal s'hi troben, escampades, un total de 21, com un mosaic vist des de la plataforma de l'altar antic i el retaule (Fig. 3, grup 2). Les més repetides aquí són el triangle i la V, amb 6 cadascuna, a més de 3 amb l'angle recte, 2 amb la forma de la creu, 1 amb dues línies paral·leles i 1 de la N (Fig. 1.2, 1.7, 1.9, 1.14, 1.26 i 1.27). Es localitzen a partir d'una altura d'1,50 m fins a 5,70 m. L'acabat de les pedres i de les marques és igual a les descrites anteriorment.

El tercer parament a destacar és el que es troba entrant a la dreta de la sagristia nova (Fig. 3, grup 3). Es tracta d'una paret d'uns 3 m² en la qual s'identifiquen 28 marques, agrupades a partir d'una altura d'1,50 m fins a 3,50 m. Algunes també són repetides, així que n'he comptat 13 de diferents. Les més representades, amb un total de 6 cadascuna, són la V i la N, i la resta només amb 1 (Fig. 1.1, 1.6, 1.9, 1.10, 1.14, 1.16, 1.22, 1.23, 1.38, 1.39, 1.43

Figura 4. Marca en forma en triangle que es localitza a la paret nord exterior, a tocar de la porta dels Capellans, pel costat de ponent (foto S. Famoso).

i 1.45). És interessant destacar que en aquest frontal de paret hi veiem l'inicial A, que creiem que faria referència a la inicial del nom d'un mestre d'obres. El treball de les pedres és igual al descrit anteriorment.

El quart grup de marques el trobem a la porta que dona a nord, concretament a la paret exterior dreta sortint, i també a la que fa cantonada amb aquesta (Fig. 3, grup 4). Aquí hi ha una concentració de 20 marques iguals amb forma d'un bàcul episcopal ajagut (Fig. 5), a més de 2 que formen un angle recte, 1 altra de la figura de la creu i 1 darrera en forma d'angle recte amb un costat allargat (Fig. 1.7, 1.9, 1.10 i 1.33). En total són 24 marques, agrupades amb menys de 20 m². La majoria de les pedres són acabades amb punxó i les marques estan fetes amb la mateixa eina, mentre que altres ho són amb escarpa.

Aquesta repetició de marques en llocs molts puntuals, concentrades en llocs de pas o major concurrència de gent, em porta a considerar que el que es pretenia era que es veiés quins grups havien participat en l'obra, quins mestres hi havien intervingut i, també, quin havia estat el picapedrer que

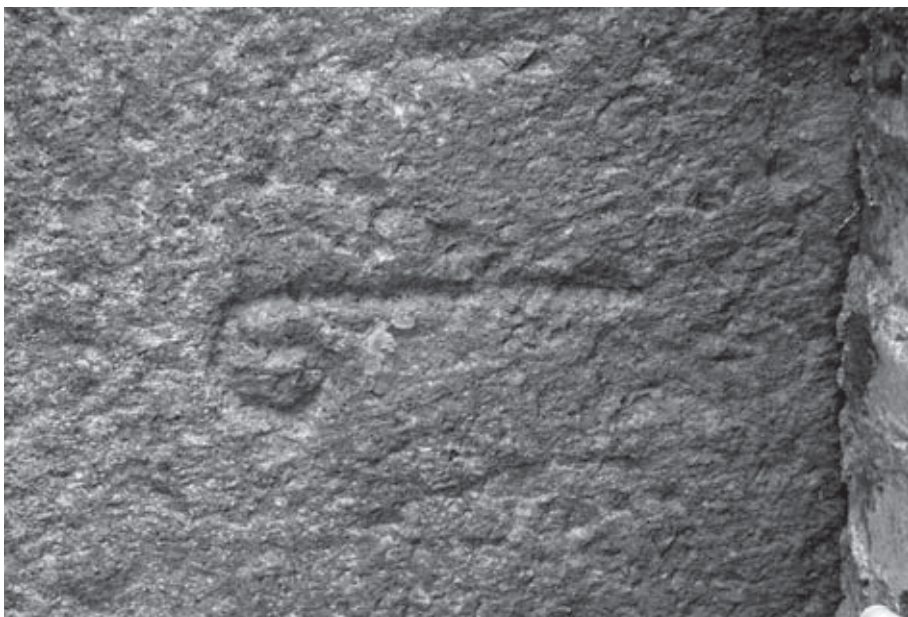

Figura 5. Marca del bàcul que es troba a tocar de la porta dels Capellans, a la paret nord exterior pel costat de llevant (foto S. Famoso).

havia preparat la pedra. En altres paraules, el que vindria a ser, a la nostra època, el cartell informatiu de l'obra.

Finalment, restaria esmentar les marques que veiem a les capelles, que són, generalment, de diferents tipus, de vegades amb nombre d'1, 2 o 7. Considero que això no significa que hi haguessin treballat 1, 2 o 7 picapedres diferents; seria incongruent en un espai tan petit. És possible que es tracti de la compra de pedra escairada que ja portaria incorporada la marca feta des de la pedrera pels picapedres, que casualment haurien quedat agrupades en la construcció per l'acció de l'operari. És interessant dir que en les parets laterals que formen aquestes capelles, que corresponen als contraforts de les façanes del temple, hi trobem les marques més velles, fet que dóna validesa a la hipòtesi, abans expressada, que es tracta de la part més antiga de l'estructura. Així podem diferenciar aquestes marques de les que hi ha en els murs frontals, que serien fetes molt posteriorment. Sabem que aquests murs, que corresponen a la paret exterior de les capelles, juntament amb la volta d'ogives, es tancaran més tard, sota la protecció d'un mecenes.

Tenim, encara, 2 marques en el parament dels muntants del segon pis del campanar, i 1 altra, molt semblant, esculpida en una columna d'aquest. Es tracta de dues marques similars, amb forma de calze travessat per una línia a diferent alçada (Fig. 1.31 i 1.32). Una darrera marca a esmentar en el campanar seria una creu amb la base piramidal. Al respecte d'aquestes, no són marques de picapedrer, ja que estan fetes al segle XVIII, segons resa una inscripció gravada damunt una d'elles. Dues més grans i molt semblants a les descrites s'observen abans d'entrar a la sagristia nova, en una bancada restaurada fa pocs anys amb pedres provinents d'un altre lloc. Per aquest motiu les descarto, i crec que responen a commemoracions de tipus religiós.

Com a conclusió, considero que les marques de picapedrer de la basílica es poden classificar i interpretar segons tres tipus diferents. En primer lloc, tindríem la d'identitat, individual, dels que treballaven la pedra a preu fet; hi inclouria, en aquest apartat, el signe del mestre. Un altre conjunt serien les identificatives de la procedència de la pedrera i del mestre pedrer. Les marques gremials, d'identitat col·lectiva, inclourien les del grup o taller que treballava a la llotja. Un altre apartat correspondria a les marques de col·locació, que agrupa un important ventall de tipus, ja sigui de muntatge, col·locació, gruix, altura de la filada, etc. Finalment, quedarien al marge les considerades com a grafitis, fetes per persones no vinculades al món de la construcció.

El fet que tinguem 46 marques diferents ens aproxima al número de treballadors que participaren en aquesta important obra, que hem de pensar que seria superior, atesa la manca de marques en l'últim tram obrat de la basílica. Sabem que molts dels picapedres que hi treballaren, que provenien de la rodalia, com ara de Figueres, Avinyonet de Puigventós, Castelló d'Empúries, Torroella de Fluvià, Vilamacolum, Sant Miquel, etc., també varen escairar pedres per a altres obres fetes en pobles veïns a Castelló, tal com he comprovat amb la localització de marques idèntiques. No obstant això, el fet que una gran majoria de marques siguin iguals en molts edificis medievals, també porta a considerar que aquestes podien formar part d'un alfabet comú, que agruparia, com ja he assenyalat, signes relatius a creences o símbols, estat social o professional. Les 46 marques diferents trobades a la basílica entrarien de ple dins aquesta gliptografia medieval. He comparat la tipologia d'aquestes amb altres edificis romànics i gòtics de la península Ibèrica (Ferrer, 1976: 339-400), i he constatat que la pràctica totalitat són coincidents, la qual cosa demostra que, al llarg dels anys, s'havia format un mètode, fomentat per l'aportació de diversos estaments socials, ja fossin religiosos, civils, gremials o professionals.

BIBLIOGRAFIA

- DOMÈNEC, Gemma, *Els oficis de la construcció a Girona (1419-1833)*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 2001.
- FERRER, José Antonio, *Masonería, Iglesia e Ilustración: un conflicto ideológico-político-religioso*, vol. I (1700-1739), Madrid, 1976.
- MARTINEZ José Antonio, *Los canteros medievales*, Madrid, Ed. Akal, 1998.
- PUIG I CADAVALCH, Josep; FALGUERA, Antoni; GODAY, Josep, *L'arquitectura romànica a Catalunya*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1907.
- SANDRINE, Víctor, *La construcció i els seus oficis a la Girona del segle xv*, Ajuntament de Girona, Col·lecció Història de Girona, núm. 34, 2004.
- SERNA, Erika; SERRA, Joan, “Noves dades per a l'estudi de l'art (Borrassà, segles XVII-XVIII)”, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 34, (2001), p. 303-323.
- TEIXIDOR, Miquel, “Els senyals de picapedrer a Castelló”, *El Salner*, 3, (1997), p. 66-75.

